

श्री नृसिंह सरस्वती स्वामी महाराज कारंजा

महाराष्ट्र राज्यातील वाशिम जिल्हात असलेले कारंजा हे गाव भगवान श्री दत्तात्रयाचा द्वितीय अवतार असलेल्या श्री नृसिंह सरस्वती स्वामी महाराजांचे जन्म ठिकाण म्हणून प्रसिध्द आहे . ह्यालाच श्री गुरुमंदीर असेही म्हणतात .

कारंजा ही नगरी करंज ऋषीने वसविली असा पुराणात उल्लेख आहे . ह्या गावात पाण्याचे दुर्भिक्ष होते म्हणून ह्या गावात करंज ऋषीने स्वतः तलाव खोदण्यास सुरुवात केली त्याच सुमारास उत्तरेकडून सात ऋषींचे येथे आगमन झाले . त्यांनी आपल्या क्रमंडलूतून आपलेले सप्त सरितांचे जल त्या खोदलेल्या तलावात टाकले व एक मोठा जलाशय निर्माण झाला . असा करंज महात्म्यात उल्लेख आहे . आजही तो जलाशय ऋषीतलाव म्हणून प्रसिध्द आहे .

ह्या करंज नगरीस ऐतिहासिक पार्श्वभूमीही आहे . ह्या गावाच्या चारही दिशांना असलेल्या वेशी त्याची साक्ष देतात . ऐतिहासिक काळात समृद्ध असलेल्या या गावातील श्रीमंत सावकारांकडून द्रव्य घेतल्याने त्याच्या विनियोग छत्रपती शिवाजी महाराजांनी स्वराज्य उभारणीसाठी केला असल्याचा ऐतिहासिक पुरावा आढळतो . तसेच येथील एका सामान्य दिसर्णा या पण श्रीमंत असलेल्या गृहस्थाने ६० उटांवर लादलेली सर्व कस्तुरी विकत घेऊन आपला वाडा बांधण्यासाठी तयार केलेल्या रग्यात टाकावयास लावली असा उल्लेख आहे . तो वाडा अगदी अलिकडच्या काळापर्यंत कस्तुरीची हवेली म्हणून प्रसिध्द होता .

आज कारंज्यात सधन असा जैन समाज आहे . हे गाव जैन लोकांची काशी म्हणून प्रसिध्द आहे . येथे ३ जैनमंदिरे व जैन गुरूकूल आहे . पण कारंजा विशेष प्रसिध्द आहे ते श्री नृसिंह सरस्वती स्वामी महाराजांचे जन्म ठिकाण म्हणून . आज जेथे हे मंदिर आहे त्याच ठिकाणी माधव आणि अंबा ह्या गरिव पण सालस दांपत्यांचे पोटी महाराजांचा जन्म सुमारे ५५० वर्षापूर्वी झाला . हे दाम्पत्य भगवान शंकराचे उपासक होते . जन्मतःच ह्या बालकाने रडण्याऐवजी ॐ असा उच्चार केला . पुढे ह्या बालकाचा उपनयन संस्कार होईपर्यंत हे बालक ॐ खेरीज काही बोलत नसे असे सांगतात . ह्या मुलाचे नाव शालिग्राम ठेवण्यात आले होते . पण ते नाव मागे पडून नरहरी हेच नाव सर्वतोमुग्धी झाले . हा लहान नरहरी पाळण्यात राहण्यापेक्षा जमिनीवरच जास्त चांगला खेळत असे . आपले हे बालक मुके होते की काय अशी भीती माधव आणि अंबा ह्यांना वाटत होती पण सात वर्षांच्या नरहरीने आपले मौंजीबंधन करावे असे ग्बुणेने आपल्या पित्यास सुचविले आणि ह्या बालकाचा व्रतबंध होताच हे बालक चारही वेद म्हणू लागले . आईवडिलांच्या आग्रहाव्वातर हा नरहरी एकवर्ष आपल्या मातापित्यांसोबत राहिला . एका वर्षानंतर अंबामातेला २ जुळी मुले झाली . त्यानंतर अष्टवर्षीय नरहरी उत्तरेस तीर्थाटनास निघून गेले . तीर्थ यात्रेनंतर महाराजांनी काही काल वाराणशीस वास्तव्य केले . ह्याच ठिकाणी असलेल्या वयोवृद्ध संन्यासी कृष्ण सरस्वतींनी ह्या बालकाचे आचरण व अध्यात्मिक अधिकार पाहून त्यास संन्यास शिक्षा दिली . त्यांचे नाव श्री नृसिंह सरस्वती ठेवण्यात आले . हे स्वामी ३० वर्षानंतर कारंज्यास मातापित्यांचे भेटीस आले . त्यावेळी माधव व अंबा ह्या दाम्पत्यास ४ मुले १ मूलगी झाली होती . स्वामीजी ३ रात्रपर्यंत कारंज्यास त्यांच्या वडीलांनी बांधलेला वाड्यात माडीवर राहिले असावते कारण ह्याच वाड्यातील माडीवर पश्चिमेकडील भिंतीला नरहरीची भिंत असे म्हणण्यात येत असे . तेथून ३ दिवसानंतर स्वामी आपल्या शिष्यपरिवारास वासर मार्गे कृष्णानदी काठी गेले . त्यांचा निवास औदुंबर नरसोबाची वाडी भिल्लवडी गाणगापूर ह्या भागातच होता . ती महाराजांची कर्मभूमी तेथील वास्तव्यात स्वामींनी केलेल्या अनेक चमत्कृतीपूर्ण प्रसंगांचे वर्णन श्री गुरुचरित्रांत वर्णिले आहे . वयाच्या ८० व्या वर्षी स्वामीजी शैलगमन यात्रेसाठी कर्दली वनांत गेल्याचा उल्लेख श्री गुरुचरित्रांत आढळतो .

श्री नृसिंह सरस्वती स्वामी महाराजांचे जन्म ठिकाण असलेले हे क्षेत्र जवळजवळ ४०० वर्षांपर्यंत अज्ञात होते . श्री दत्तसंप्रदायातील भगवान दत्तात्रयाचाच विग्रह असलेले थोरले स्वामी प .पू . वासुदेवानंद सरस्वती स्वामी महाराजांनी श्रींच्या प्रेरणेनेच हे अज्ञात स्थान शोधून काढले . प .पू . वासुदेवानंद सरस्वतींचा एक चातुर्मास हिंगोली जिल्ह्यातील नरसीनामदेव येथे झाला होता . तेथून ते ब्रह्मावर्तात जातांना कारंजास आले होते . कारंजास ते महाराजांच्या मातापित्यांनी बांधलेल्या वाड्यात जाऊन आले होते . त्यावेळी तो वाडा कारंज्याचे श्रीमंत सावकार श्री नरहरपंत घुडे ह्यांनी श्री .नगरनाईक यांचेकडून विकत घेतला होता . अजूनही हा वाडा श्री .घुडे कुटुंबीयांच्याच मालकीचा आहे . प .पू . थोरले स्वामी ह्या वाड्यात गेले होते . महाराजांचे वास्तव्य ह्या वाड्यात काही काळ असल्याचे त्यांना जाणवले . परंतु ते येथील तत्कालीन मंडळींशी त्यासंबंधी फारसे न बोलता पुढे निघून गेले . पण त्यांनी ही माहिती त्यांचे परिचित प .पू . ब्रह्मानंद सरस्वती स्वामींना सांगितली .

प .पू . ब्रह्मानंद सरस्वती मुळचे आंध्रातील असून त्यांना गाणगापूरला श्रींची मूर्ती स्थापन करण्याची ईच्छा होती . पण त्यांना तशी श्रींची आज्ञा झाली नाही . उलट “आमचे जन्मठिकाण विदर्भातील कारंजा येथे आहे तेथे तुम्हास जे काही करणे असेल ते करा” असा आदेश झाला . ह्याच सुमारास प .पू . वासुदेवानंद सरस्वतींनी प .पू . ब्रह्मानंदांना कारंजाची माहिती दिली . त्यानुसार प .पू . ब्रह्मानंद सरस्वती कारंजास आले . श्रींच्या जन्मस्थानाचा शोध घेत ते श्री . घुडे यांच्या वाड्यात गेले . तेथेच त्यांना काही दिवसापूर्वी एक संन्यासी या वाड्यात येऊन गेल्याचे कळले . ते संन्यासी प .पू . वासुदेवानंद सरस्वतीच असले पाहिजेत हे प .पू . ब्रह्मानंद स्वामींनी ओळखले .

प .पू . ब्रह्मानंदांनी श्रींचे मंदिर बांधण्यासाठी तो वाडा घुडे सावकारांना मागितला . पण त्यांनी तो वाडा न देता वाड्याच्या पूर्वेकडील वटवृक्षाच्या परिसरातील जागा प .पू . स्वामींना मंदिर बांधण्यासाठी उपलब्ध करून दिली . स्वामींनी तेथेच श्रींचे मंदिर बांधण्याचे ठरविले . स्वामीजी पुर्वाश्रमीचे वास्तुशास्त्रज्ञ असल्याचे सांगतात .

श्रीची मूर्ती घडविण्यासाठी स्वामींना श्रीच्या चित्रांची आवश्यकता होती . स्वामींनी त्यांना परिचित असलेल्या दोन भिन्न धर्मीय चित्रकारांना आम्हास पदमासन घालून बसलेल्या बालसंन्याशाची चित्र काढून घ्या असे सांगितले . त्यापैकी एक होते श्री . राववहादूर आठवले . जे .जे .आर्टस् स्कूलचे प्राचार्य व दुसरे मि . सालोमन . हया दोन्ही चित्रकारांनी स्वामीजींना काढून दिलेली चित्रे सारखीच असल्याचे सांगतात . या चित्रावरून स्वामीजींनी शुभ संगमरवरी मूर्ती जयपूरहून तयार करून आणली व तिची प्रतिष्ठा १९३४ साली उभ्या असलेल्या श्रीच्या मंदिरात विधीवत् करून घेतली . त्याचवेळी स्वामीजींनी आपल्या शिष्य परिवाराकडून वर्षाच्या सर्व तिथीस प्रत्येक तिथीस प्रत्येकी ३ अशा १५१ रु .च्या शाश्वत पूजा घेऊन शाश्वत निधी उभारला व त्याच्या व्याजातून संस्थानाच्या व्यवस्थापनाची व्यवस्था केली . त्यानंतर १९३५ साली त्यांची एक शिष्या पार्वतीअम्मा हयांना मिळालेल्या निर्गुण पादुकांचीही स्थापना या मंदिरात करून घेतली . दत्तसंप्रदायात या निर्गुण पादुकांना अनन्यसाधारण महत्त्व असते . स्वामीजींनी मंदिराची आचार संहिता निर्माण करून त्या आचारसंहितेसह हे मंदिर ट्रस्ट डीड करून विश्वस्त मंडळाच्या ताब्यात दिले .

आज संस्थानाने परगावहून श्रीच्या दर्शनास किंवा पारायणास येण्याचा भक्तांसाठी ५५ खोल्या बांधल्या आहेत . प्रवचन कीर्तनासाठी मोठे सभागृहही बांधले आहे . एक मोठी पाकशाळा व एकाचवेळी २५० ते ३०० लोक भोजन करू शकतील असे भोजनकक्ष बांधले आहेत . संस्थानाचे कार्यालय कारकून मंडळीची बसण्याची जागा भंडारगृह हयाचेही नूतनीकरण झाले आहे . त्यावर एकाचवेळी ७० - ७५ लोक पारायण करू शकतील एवढा सुंदर पारायण कक्ष बांधून घेतला आहे . तसेच गर्भगृहास बाहेरून व त्या समोरील सभामंडपास सुंदर संगमरवरी दगड लावून घेतला . समोरच्या सभामंडपात दर्शनीच प .पू . वासुदेवानंद सरस्वती व प .पू . ब्रह्मानंद सरस्वतींच्या ग्लास फायवरच्या मनोवेधक मूर्ती बसवून घेतल्या आहेत .

स्थान दररोज पुजा असणार्ह या स्थानिक व परगांवहून श्रीच्या दर्शनास किंवा पारायणास येणा या भक्तांच्या निवासाची व प्रसादाची ह्य भोजनाचीह सोय करते . ही सेवा निःशुल्क आहे .

संस्थानाने कारंज्यापासून ४ .५ किमी अंतरावर मुर्तिजपूर रोडला लागून ४ एकर प्लॉट पाडलेली व ७ एकर शेती असलेली जमीन घेतली आहे . प्लॉट पाडलेल्या जागेवर गोशाळा काढली आहे . त्यासमोरच २० - २५ विद्यार्थी अध्ययन करू शकतील अशी वेदशाळा सुरू करण्याची योजना संस्थानाने आखली आहे . हे विद्यार्थी १० ते १३ वयोगटातील असतील . त्यांचा सर्व खर्च संस्थानच करणार आहे . ही शाळा जुलै २००४ पासून सुरू झाली आहे . शेतजमीनीतून संस्थानाला लागणारा भाजीपाला काढण्यास सुरवात झाली आहे . त्या जागेत एक सुंदर वाटीका फुलझाडे फळझाडे वनौषधी लावण्याचा संस्थानाचा विचार आहे .

संस्थानासमोर असलेल्या मोकळयाजागी आवश्यक ती मोकळी जागा ठेवून इतर जागेत ५ मजली भक्त निवास लिफ्टसह बांधण्याचा संस्थानाचा विचार आहे . हया इमारतीच्या तळमजल्यावर भक्तांसाठी एक मुसज्ज धार्मिक ग्रंथालय निर्माण करण्यात येईल व वरच्या मजल्यावर परगांवच्या भक्तांसाठी खोल्या बांधण्यात येतील .

तसेच संस्थानाने नुकतीच संस्थानापासून जवळच असलेली ५००० चौ .फूट जागा पार्कींग साठी घेतली आहे .

वरील सर्व योजना श्रीच्या कृपाशिर्वादने व सद्भक्तांच्या सहकार्याने पूर्णत्वास जातील अशी आमची श्रद्धा आहे .

शैल्ययात्रा गमनं माघ वद्य १ प्रतिपदा

या दिवशी पालखी सर्व गावातून मिरविण्यात येते व ठिकठिकाणी भक्त लोकांकडून पूजा वैगरे करण्यात येते . संध्याकाळी ७ वाजता पालखी मंदिरातून निघते ती सकाळी ५ वाजता मंदिरात परत येते . त्यानंतर आरती वैगरे होऊन प्रसाद वाटण्यात येतो . गावातील व परगावच्या भजनी मंडळींना नारळ देण्यात येतो . साधारणपणे पौष शुद्ध द्वितीयेपासून माघ वद्य प्रतिपदेपर्यंत संस्थानमध्ये उत्सव साजरा करतात व त्याची समाप्ती एखाद्या स्वाहाकाराने माघ वद्य प्रतिपदेला होते . या दिवशी महाप्रसाद असतो . अशा रीतीने वर्षातून गुरुवार सोडून इतर २५ तिथींना पालखी असते .